

УДК 336.713.717

Крухмаль О. В.

ДВНЗ «Українська академія банківської справи
Національного банку України»

РЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМНИХ КРЕДИТІВ В БАНКАХ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Досліджено методичні підходи до регулювання проблемних кредитів в банках. Надано характеристику методам регулювання проблемної заборгованості в банку.

Ключові слова: проблемний кредит, управління проблемними кредитами, стратегія регулювання проблемної заборгованості.

Постановка проблеми. Сучасний фінансовий стан більшості українських банків негативно впливає на економіку країни. Низька якість кредитних портфелів українських банків не дозволяє їм здійснювати кредитні операції в необхідних обсягах, що призвело до фактичного призупинення кредитування виробництва, зокрема інвестиційного кредитування, і як наслідок не створюються передумови для розширеного відтворення. В цих умовах проблема підвищення якості кредитних портфелів банків набуває особливого значення. Погіршення якості кредитних портфелів банків не лише ускладнює їхню кредитну діяльність, а ще суттєво впливає на фінансову стійкість банків, знижує конкурентоспроможність банків та довіру до вітчизняної банківської системи. Портфель банківських проблемних кредитів є одним з ключових показників фінансової стійкості банківської системи країни.

Незважаючи на заходи, що здійснюють банки з управління кредитним ризиком, по кожному кредиту є ризик непогашення. Тому питання, пов'язані з розвитком методичних підходів до регулювання проблемних кредитів є актуальними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження підходів до управління проблемними кредитами викладені в наукових працях: О. В. Барановський, В. С. Голуб, А. М. Мороз, В. А. Алексійчук, В. С. Андрійчук, Л. О. Коваленко, В. І. Логвиненко, А. С. Васюренко, І. І. Кириленко, В. І. Міщенко та ін. Крім того, напрямки розв'язання проблем повернення проблемних кредитів досліджувалися у роботах К. М. Д'яконова, С. А. Ільєсова, А. П. Казарцева, В. І. Крилової, О. О. Мар'їна, О. С. Любунь, Л. Д. Примостки, В. Д. Снежко, І. В. Сала. Проте, незважаючи на численні дослідження та отримані наукові результати, залишаються не вирішеними питання, зокрема, залишається невизначеною остаточно сутність поняття «проблемні кредити». Внаслідок постійної зміни умов функціонування банків, потребують дослідження методичні підходи до регулювання проблемних кредитів.

Таким чином, необхідним є розвиток методичних підходів до регулювання проблемних кредитів банку в умовах економічної нестабільності, в тому числі на основі визначення сутності проблемних кредитів, їх класифікації, методів регулювання, що дозволить удосконалити механізм управ-

ління проблемними кредитами, а також, в кінцевому підсумку, зменшить їх негативний вплив на кредитний потенціал банків.

Метою нашого дослідження є розвиток методичних підходів до регулювання проблемних кредитів банку на основі визначення сутності проблемних кредитів, їх класифікації з виділенням категорій проблемних кредитів, що потребують регулювання, а також дослідження та систематизація методів регулювання проблемних кредитів.

Виклад основного матеріалу. Кредитний ризик завжди був і є одним з найбільш значущих для банків і поява проблемних кредитів в банку є наслідком реалізації цього ризику.

В банках України проблемна заборгованість за кредитами залишається значною (рис. 1). За даними НБУ протягом 2012 року обсяг кредитних портфелів українських банків знизився на 10 млрд. грн., проте вже за перше півріччя 2013 р. він зріс на 17,59 млрд. грн. або на 2,16%. Слід відмітити загальну тенденцію зниження проблемних кредитів починаючи з 2011 року. Проте, за перше півріччя 2013 року проблемні кредити зросли на 4,86% і в червні 2013 року їх обсяг становив 76,044 млрд. грн. або 10,95% від виданих кредитів.

Згідно оцінок міжнародних агентств, частка проблемних кредитів в українській банківській системі набагато більше ніж 11%, як декларує НБУ.

За оцінками міжнародного рейтингового агентства Fitch Ratings у 2012 році рівень проблемних кредитів у банках України становив близько 45% усіх кредитів на балансах банків. Світовий банк оцінює рівень проблемних кредитів в Україні у 41%, а рейтингове агентство Moody's – у 35% [2].

Така різниця між даними НБУ і даними міжнародних рейтингових агентств пов'язана з принциповими розбіжностями у підходах Національного банку України та міжнародних фінансових інституцій до визначення проблемних кредитів. А такі розбіжності призводять до абсолютно різних оцінок обсягів проблемної заборгованості банків. можна виділити дві основні відмінності в оцінці проблемної заборгованості.

По-перше, згідно з правилами обліку в Україні на рахунках простроченої заборгованості в банках відображається сума тільки тих траншів, за якими відбулося порушення строків погашення. Отже в Україні при визначенні простроченої заборгованості до уваги приймають лише суму прострочених траншів. За міжнародним підходом для визначення фактичного обсягу про-

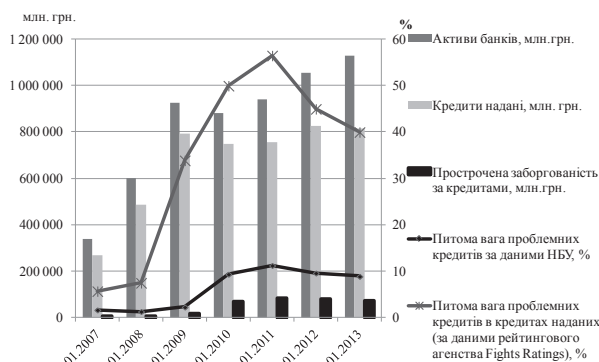

Рисунок 1. Динаміка проблемних кредитів в банках України порівняно з динамікою активів та наданих кредитів за період з 01.01.2007 по 01.01.2013 [складено на основі 1, 2]

BLEMНИХ І ПОТЕНЦІЙНО ПРОБЛЕМНИХ КРЕДИТІВ НЕОБХІДНО ВРАХОВУВАТИ ВСЮ СУМУ КРЕДИТУ, ЯКЩО ЗА ТАКИМ КРЕДИТОМ ЗАФІКСОВАНО ПРОСТРОЧЕННЯ ПОГАШЕННЯ.

По-друге, у випадку реструктуризації проблемного кредиту банки не відносять його до проблемних. Міжнародні рейтингові агентства вважають такі кредити за своєю сутністю проблемними, а отже враховують при підрахунку обсягів проблемної заборгованості банків.

Отже, розвиток регулювання проблемної заборгованості банку неможливий без розуміння сутності проблемних кредитів.

У наукових дослідженнях А. М. Мороза, В. І. Міщенка, Л. О. Примостки, інших вітчизняних науковців проблемним визначається такий кредит, за яким своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилася ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, які дають змогу банку мати сумнів щодо повернення кредиту [3]. Отже, у випадку порушення позичальником терміну повернення кредиту, зазначеного в договорі, або відхилення від запланованого графіку погашення кредиту, при настанні інших негативних змін, що можуть призвести до непогашення кредиту пропонується переводити кредит до розряду проблемних.

Базельський Комітет з банківського нагляду до проблемних кредитів відносить «кредитний продукт, який характеризується істотними порушеннями строків виконання зобов'язань перед банком, ознаками погіршення фінансового стану боржника, суттєвим зниженням якості чи втратою забезпечення» [4].

Відповідно до визначення Міжнародного валютного фонду проблемним кредитом є «зобов'язання, повне погашення якого викликає сумнів унаслідок неадекватного фінансового стану позичальника або забезпечення за даним зобов'язанням, а також спостерігається прострочення платежу основного боргу або процентів за ним більш, ніж 90 днів» [4].

Дещо інший підхід до визначення проблемних кредитів у Федеральній банківській системі США, яка проблемним кредитом вважає кредит, що не приносить доходів, тобто процентних платежів або виплата процентів за яким затримується більш, ніж на 90 днів [4].

Центральний банк Російської Федерації до проблемної заборгованості відносить прострочену і сумнівну кредитну, вексельну і процентну заборгованість, а також прострочену заборгованість за комісіями [4].

Критерії віднесення заборгованості до категорії проблемної Національним банком України чітко не визначені в нормативній базі.

У [6] активи/надані фінансові зобов'язання класифікуються за такими категоріями якості: I (найвища) – така категорія характеризується тим, що немає ризику або ж ризик є мінімальним; II – помірний ризик; III – значний ризик; IV – високий ризик; V – реалізований ризик. Заборгованість за активами/наданими фінансовими зобов'язаннями, віднесеними до найнижчої (п'ятої категорії), є безнадійною [6].

Додамо, що Національний банк України для визначення основних індикаторів фінансової стійкості у статистичному бюлетені вводить поняття «недіючі кредити». До кінця 2007 року до недіючих кредитів включалися кредити під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні. З 2008 року до недіючих кредитів включаються кредити сумнівні та безнадійні [7].

Відповідно до рекомендацій Міжнародного валютного фонду, кредити є недіючими, якщо сплата основної суми по кредиту та процентів за ними прострочені: на три місяці і більше або прострочені менше ніж на 90 днів, проте відповідно до національних норм нагляду вважається, що обслуговування такого кредиту є «слабким» або «незадовільним» [5]. Якщо кредит був кваліфікований банком як недіючий, то він має залишатись у цій категорії до повного його погашення або списання. Будь-який кредит, який заміщує недіючий кредит при реструктуризації, переоформленні, рефінансуванні також має класифікуватися як недіючий до повного погашення. До обсягу кредитів, кваліфікованих як недіючі, включається загальний обсяг заборгованості за ними, а не тільки прострочена сума. Сьогодні у вітчизняній практиці до недіючих відносять сумнівні та безнадійні кредити та кредити, які їх заміщують.

Поряд з недіючими в українській банківській практиці виділяють поняття «проблемні кредити», до складу яких включають прострочені та сумнівні кредити. Проте, НБУ зазначає, що фактично до проблемних кредитів відносять виключно суму прострочених платежів за кредитом згідно даних бухгалтерської звітності, а не загальний обсяг кредитів, за якими допущено прострочення [5].

На основі узагальнення підходів до визначення проблемних кредитів, ми вважаємо, що до таких кредитів слід відносити кредити, за якими встановлено ознаки проблемності повернення, а саме: значні порушення строків виконання зобов'язань перед банком; порушення графіку платежів; втрата якості чи зменшення вартості забезпечення; погіршення фінансового стану позичальника; наявність негативної інформації про здатність виконання позичальником своїх зобов'язань та інші обставини, які дозволяють банку мати сумнів щодо повного та своєчасного їх повернення.

З метою розвитку теоретичних підходів до регулювання проблемних кредитів ми пропонуємо використовувати комплексне визначення проблемного кредиту, при цьому долучати до нього наступні види заборгованості (рис. 2).

Кредити в передпроблемній стадії включають заборгованість, що є потенційно проблемною (кредити на стадії посиленого контролю), або яка, з високою ймовірністю, стане проблемною в короткостроковому періоді, проте все ще може супроводжуватися як неproblemна (кредити на стадії раннього попередження) [8].

Кредити з вираженими ознаками проблемності включають сумнівні щодо вчасного повернення кредити (клієнт допустив порушення умов кредитного договору, умов збереження і розміру забезпечення,

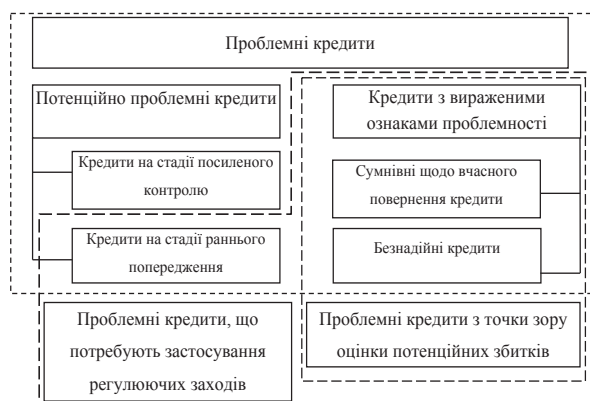

Рисунок 2. Класифікація проблемних кредитів з точки зору регулювання

умов з підтримки фінансового стану тощо) та безнадійні кредити (заборгованість позичальників, за якими визнано дефолт відповідно до внутрішніх положень банку).

Для кожної категорії проблемних кредитів мають бути розроблені критерії ідентифікації, на які повинен орієнтуватися банк. Наведену класифікацію проблемних кредитів банку слід використовувати при формуванні та обґрунтуванні комплексу регулюючих заходів.

Управління проблемними кредитами в банку слід розглядати на двох рівнях: превентивному рівні для попередження виникнення проблемних кредитів та на рівні регулювання для «реанімації» кредиту, який визнано проблемним або для зменшення збитків банку внаслідок непогашення кредиту.

Превентивне управління проблемними кредитами має здійснюватися в банку на постійній основі, його головною метою є своєчасне виявлення ознак, що є свідченням погіршення фінансового стану позичальника, якості забезпечення, втрату джерел погашення кредиту і таке інше, що в результаті може призвести до появи проблемного кредиту.

Слід підкреслити, що попередження появи проблемних кредитів в банку вимагає запровадження науково обґрунтованої кредитної політики, метою реалізації якої є контроль над кредитними ризиками в процесі забезпечення найбільш ефективного розміщення кредитних ресурсів для одержання максимально можливого доходу від кредитних операцій.

Кредитна політика повинна визначати наступні підходи, що використовуються при кредитуванні, та, в разі ефективної їх реалізації, сприятимуть попередженню появи проблемних кредитів: створення і впровадження системи якісної й кількісної оцінки кредитних ризиків; стандартизація кредитних продуктів, у т. ч. шляхом визначення чітких процедур їх надання і методик аналізу потенційних позичальників з метою скорочення собівартості кредитних послуг і підвищення якості обслуговування клієнтів; гнучкість умов кредитування залежно від категорії кредитного продукту (програмний, індивідуальний, комплексний); комплексне управління кредитним ризиком, що здійснюється структурними підрозділами банку, в рамках своїх повноважень, як на стадії розгляду заявок, так і при супроводі проєктів; забезпечення контролю над цільовим використанням наданих кредитів.

Регулюючі заходи щодо проблемних кредитів банк активізує у випадку ідентифікації проблемного кредиту. Регулювання передбачає запровадження комплексу заходів щодо відновлення платоспроможності позичальника або пошуку джерел покриття збитків банку від кредитної операції.

Таким чином, можна виділити дві основні стратегії банків щодо регулювання проблемних кредитів: стратегію відновлення якості кредиту та стратегію ліквідації кредиту.

Основним методом відновлення проблемного кредиту є його реструктуризація, що є угодою позичальника з кредитором, якою передбачається застосування нової схеми погашення кредиту, зміну строків погашення або надання пільгового періоду в погашенні кредиту. Така угода має відновити спроможність позичальника виконувати взяті на себе зобов'язання. Крім зміни умов погашення кредиту в угоду про реструктуризацію кредиту мо-

жуть бути включені наступні елементи: зміна обсягу (вартості) та структури забезпечення, зміна процентної ставки по кредиту, зміна валюти кредиту, конверсія кредиту та процентів по ньому, списання пені і штрафних санкцій по кредиту. Основними інструментами, якими користується банк при реструктуризації кредиту є строки погашення, процентна ставка, валюта кредиту, забезпечення.

Крім реструктуризації банк, з метою відновлення платоспроможності позичальника, може запропонувати позичальнику санацію, що полягає в розробці та реалізації системи заходів, які провадяться спільно банком і позичальником для запобігання його банкрутства. Цілі, які переслідує банк, проводячи санацію, полягають в пошуку джерел погашення кредиту: внутрішніх, за рахунок оптимізації роботи позичальника або зовнішніх, за рахунок залучення додаткового капіталу, нових партнерів тощо. Санація не дозволить швидко відновити кредит. Тож, вдаючись до проведення санації банк має ретельно зважити необхідність її проведення та ймовірність успіху в результаті її проведення.

Якщо стратегія відновлення кредиту визнана недоцільною або не дала очікуваних результатів, банк застосовує методи примусового стягнення кредиту та процентів за ним. Методами ліквідації кредиту є: реалізація застави, стягнення заборгованості за рахунок гаранта, страхове відшкодування, передача проблемних активів в управління третій особі (колектору) без оптимізації балансу банку, передача або продаж проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії на засадах оптимізації балансу (SPV onshore/offshore), продаж проблемних активів непов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу, здійснення сек'юритизації активів та інші методи [9], а також юридичне стягнення кредиту – комплекс заходів з примусового стягнення заборгованості. У разі неможливості повернення проблемного кредиту банк може використати сформований резерв для списання (відшкодування) боргу за кредитом, який віднесено до V (найнижчої/безнадійної) категорії якості, у порядку, установленому Національним банком України [6].

На сьогодні українські банки активно очищують кредитні портфелі від проблемних кредитів за рахунок списання кредитів або їх продажу. Процедура списання кредитів була спрощена завдяки податковій лібералізації за результатами домовленостей НБУ та ДПАУ в кінці 2011 року продажу частки проблемних кредитів (як це зробили, наприклад, Банк Форум, УкрСиббанк, СведБанк тощо).

Діяльність посередників, що займаються збиранням проблемних боргів, на сьогодні в Україні є дійсно досить затребуваною. Банківські установи є технічно та організаційно не готовими до проведення масштабних робіт, пов'язаних із поверненням простроченої заборгованості, що може призвести до подальшого росту кількості проблемних кредитів та дестабілізації роботи банків, проблем з вкладниками тощо. Проте, продаж кредитів для банків – це вимушений та часто неефективний спосіб роботи з проблемними кредитами. Можна назвати категорії заборгованостей, які майже ніколи банки не передають колекторам – це іпотечні кредити, автокредити, та інші кредити, що мають ліквідне та не знецінене забезпечення. Колекто-

рам передають невеликі за обсягами кредити, проблеми по яким виникли більш ніж півроку тому.

Крім того, доцільно звернути увагу на законодавчу неврегульованість колекторської діяльності в Україні, відсутність закону, щодо діяльності колекторів, а також поданий в листопаді 2011 року законопроект про заборону надання колекторських послуг щодо позичальників – фізичних осіб. Ми вважаємо, що в Україні в найближчий час буде спостерігатися активізація діяльності незалежних професійних учасників ринку, що займаються збиранням проблемних боргів, проте повне перекладання функцій по стягненню проблемних боргів на посередників є недоцільним.

Отже, банкам потрібно ретельно підходити до регулювання проблемної заборгованості, як застосовуючи превентивні заходи, так і активізуючи роботу по покращенню сформованого кредитного портфеля. Крім того, процесу стягнення проблемної заборгованості буде сприяти подальший розвиток незалежних професійних учасників ринку, що займаються збиранням проблемних боргів.

Список літератури:

1. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/index.htm.
2. Печорина Н. Експерт: Збитки українських банків у вересні пов'язані з високим рівнем проблемних кредитів [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/ekspert_zbitki_ukraiinskih_bankiv_u_veresni_povyazani_z_visokim_rivnem_problemnih_kreditiv_1767460
3. Александров А. Ю. Управление портфелем проблемных кредитов коммерческого банка [Текст]: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: 08.00.10 / Александров Андрей Юрьевич. – Санкт-Петербург, 2010. – 23 с.
4. Мороз А. М. Кредитний менеджмент [Текст] : навч. посібник / Мороз А. М. – К. : КНЕУ, 2009. – 540 с. – ISBN 978-966-368-041-5.
5. Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс]: офіційне інтернет-представництво Національного банку України – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733.
6. Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [Електронний ресурс]: положення, затверджене постановою Правління Національного банку України від 25.01.2012 р. № 23. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
7. Статистичний бюлетень банків [Електронний ресурс]: сайт Національного банку України. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/files/stat.pdf>.
8. Крухмаль О. В. Розвиток методичних підходів до управління проблемними кредитами / О. В. Крухмаль, О. А. Криклій // В кн. : Теоретико-методологічні засади прискорення процесів соціально-економічного розвитку регіону [Текст] : колективна монографія / За заг ред. П. І. Сокурєнка. – Кременчук : ПП Щербатих. – 2013. – С. 308-319.
9. Осадчий І. Шляхи вдосконалення роботи з проблемними активами банків України [Текст] / І. Осадчий // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – №11. – С. 11-16

Крухмаль Е. В.

ГВУЗ «Украинская академия банковского дела
Национального банка Украины»

**РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОБЛЕМНЫХ КРЕДИТОВ В БАНКАХ УКРАИНЫ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ**

Резюме

Исследованы методические подходы к регулированию проблемных кредитов в банках. В статье охарактеризованы методы регулирования проблемной задолженности в банках.

Ключевые слова: проблемный кредит, управление проблемными кредитами, стратегия регулирования проблемной задолженности.

Krukhmal O. V.

Ukrainian Academy of Banking of National Bank of Ukraine

**REGULATION OF PROBLEM LOANS IN THE BANKS OF UKRAINE:
THEORETICAL AND METHODICAL ASPECTS**

Summary

The author researched the methodical approaches to the management of problem loans in the banks. The author of the article described the methods of regulation of problem credits in the Bank.

Key words: problem loan management of problem loans, regulatory strategy of bad debts.